

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

Autisme og atferdsanalyse - en oppskrift på suksess?

Autism and Behavioral Analysis - A Recipe for Success?

Gule, Elisabeth

Totalt antall sider inkludert forsiden: 39

Molde, 23.05.2018

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☒
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☒
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☒
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☒
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☒
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☒

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Thrine Marie Nøst Bromstad

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

ja nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 23.05.2018

Antall ord: 9413

Forord

*«Hvis et barn ikke kan lære på den måten vi lærer bort,
må vi lære bort på den måten barnet kan lære».*

– Professor O. Ivar Løvaas (1927-2010)

Sammendrag

Tittelen for denne bacheloroppgaven er «Autisme og atferdsanalyse – en oppskrift på suksess?» og formålet med oppgaven er å belyse hvorfor anvendt atferdsanalyse er en godt egnet metode for opplæring og behandling av barn med autisme. Barn med autisme blir ofte kjennetegnet ved reduserte språk- og kommunikasjonsferdigheter, og jeg har på bakgrunn av dette utformet denne problemstillingen:

«Hvordan kan tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse fremme kommunikasjon hos barn med autisme?»

Bacheloroppgaven er en litteraturstudie som tar for seg begrepene autisme, atferdsanalyse, tidlig innsats og kommunikasjon. I drøftingen forsøker jeg gjennom bruk av teori- og forskningsfunn å besvare egen problemstilling. I besvarelsen konkluderes det med at tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse i sin hensikt kan fremme kommunikasjon hos barn med autisme og at det kan føre til økt livskvalitet gjennom at barna gis mulighet til å påvirke sine omgivelser. Jeg konkluderer også med at det i all tjenesteyting og opplæring må tas individuelle hensyn og at det derfor blir vanskelig å gi et konkret svar på problemstillingen.

Innhold

1.0	Innledning	1
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Bakgrunn for valg av tema	2
1.3	Vernepleiefaglig relevans	3
1.4	Formålet med oppgaven	3
2.0	Problemstilling	4
2.1	Avgrensninger i problemstillingen	4
3.0	Metode	5
3.1	Validitet og reliabilitet	6
3.2	Forforståelse	7
4.0	Fagkunnskap	8
4.1	Autisme	8
4.1.1	ICD-10	9
4.2	Atferdsanalyse	10
4.3	Anvendt atferdsanalyse	10
4.4	Historie og kritikk av atferdsanalysen	12
4.5	Atferdsanalysen sett i et etisk perspektiv	13
4.6	Tidlig innsats	14
4.6.1	Tidlig og intensiv behandling basert på anvendt atferdsanalyse (TIOBA)	14
4.7	Kommunikasjon	16
4.7.1	Kommunikasjonsmodellen	17
5.0	Diskusjon	19
5.1	Autisme og anvendt atferdsanalyse	19
5.1.1	Fordeler og ulemper	22
5.2	Hvorfor er kommunikasjon viktig	23
6.0	Avslutning	27
6.1	Oppsummering	27
6.2	Konklusjon	27
6.3	Refleksjon	28
7.0	Litteraturliste	29

1.0 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

Hovedtema for denne bacheloroppgaven er autisme og atferdsanalyse. Jeg har gjennom min litteraturstudie undersøkt hvordan tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse kan fremme kommunikasjon hos barn med autisme. Røkenes og Hanssen (2012) skriver at kommunikasjon er å betrakte som en grunnleggende ferdighet hos mennesket. Barn med autisme kjennetegnes ofte ved omfattende språk- og kommunikasjonsvansker og manglende sosiale ferdigheter (Martinsen et al. 2016).

Det regnes at det er rundt 1 autistisk barn per 1000 barn i Norge, noe som betyr at diagnosen stilles hos omtrent 50 nye barn per år (Norsk helseinformatikk, 2017). Forskning viser også til en økning i antall barn som får en diagnose innen autismspekteret. Noen forskere synes økningen er alarmerende, men de aller fleste forskere mener at økningen skyldes økt kompetanse og bevissthet hos fagfolkene. Diagnostisk erstatning nevnes også som årsak til økningen, noe som vil si at de barna som nå får en diagnose innen autismspekteret tidligere hadde fått andre diagnoser (Øzerk, 2012). Eikeseth og Jahr (2003) skriver at symptom bildet hos barn med autisme varierer sterkt og at de kan påvirkes av en rekke faktorer, slik som for eksempel alder, kjønn og språkfunksjon. Videre nevnes det at redusert forekomst av sosialt samspill og kommunikasjon, samt avvikende og stereotyp atferd er karakteristisk for autismspekterdiagnosen. Martinsen et al. (2016) skriver at autismspekterdiagnosen sees som en funksjonshemming som påvirker sentrale utviklingsområder og at mennesker med autismspekterdiagnosen har en hverdag som er mer utfordrende og belastende enn det som betraktes som vanlig for andre.

Karlsen (2003) nevner i sin artikkel at det i et historisk perspektiv så har barn med autisme mottatt en rekke ulike behandlings- og opplæringsformer. (Holden, 2004) skriver at det er atferdsanalyse som har en sentral posisjon i behandling av mennesker med autisme i Norge. Jeg ønsker med denne oppgaven å belyse hvorfor anvendt atferdsanalyse er en godt egnet metode i behandling og opplæring av barn med autisme, samt se på hvordan tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse kan fremme kommunikasjon hos barn med autisme.

1.2 Bakgrunn for valg av tema

Kommunikasjon er en grunnleggende, viktig og medfødt ferdighet. Det å gjøre seg forstått, og ikke minst føle seg forstått av andre personer kan ha stor innvirkning på et menneskes opplevelse av livskvalitet. Verdens helseorganisasjon definerer livskvalitet som «individets opplevelse av seg selv og sin situasjon i en gitt kultur i et gitt verdisystem og i forhold til deres egne mål, forventninger, standarder og det de er opptatt av» (WHO, lest i Innstrand, 2009:31). Som nevnt tidligere så kjennetegnes autismediagnosen ofte ved redusert evne til kommunikasjon. Martinsen et al. (2016) skriver i sin bok at svekket evne til kommunikasjon berører flere aspekter av livet, og at det i de fleste tilfeller medfører redusert livskvalitet. Jeg anser det derfor som greit å anta at barn med autisme vil kunne dra nytte av tidlig språk- og kommunikasjonsopplæring. Som fremtidig vernepleier skal jeg arbeide for at de jeg arbeider sammen med skal oppleve god livskvalitet.

Jeg har også gjennom min arbeidserfaring på et avlastningshjem for barn og ungdom blitt kjent med flere mennesker som har en autismespekterdiagnose. Nysgjerrigheten til selve autismespekterdiagnosen, samt behovet for å inneha mer kompetanse på området er også bakgrunn for valg av tema. Det falt meg også naturlig å skrive om dette siden jeg har fått meg fast stilling som vernepleier i en barnebolig hvor tre av fire brukere har en diagnose innen autismespekteret. Jeg tror at kunnskapen jeg innhenter meg gjennom arbeidet med denne bacheloroppgaven vil kunne komme meg til nytte i min fremtidige arbeidserfaring.

1.3 Vernepleiefaglig relevans

Magnus (2013) viser til at vernepleiere bruker mest tid på målgruppene «barn med generelle lærevansker» og «barn med lidelser innfor autismespekteret». FO (2013) skriver at hovedmål for vernepleiefaglig arbeid er å fremme økt livskvalitet for menneskene man arbeider med. For å få til dette skal vernepleieren forebygge funksjonssvikt, vedlikeholde ressurser og legge til rette for utvikling. Ifølge FO (2017) skal vernepleiere legge til rette for best mulig læring, endring og opprettholdelse av ferdigheter. Vernepleiere kan arbeide på mange arenaer, blant annet barnehage. I rammeplan for barnehagen står det skrevet at barnehagen skal være bevisst på at språk og kommunikasjon påvirker barns utvikling, og barnehagen skal være en arena som fremmer språk og kommunikasjon (Utdanningsdirektoratet, 2017).

Fagplanen for vernepleierutdanningen i Molde (2016-17) presiserer at vernepleiere har spesiell kompetanse i miljøarbeid. Miljøarbeid kjennetegnes ved at det fokuseres lite på brukerens sykdom/diagnose, men et økt fokus på individets egenart og omgivelsene rundt brukeren. Gjennom miljøarbeid kan en arbeide med å videreutvikle eller opprettholde ferdigheter og økt livskvalitet (Linde og Nordlund, 2013). Å utvikle kommunikative ferdigheter vil kunne bidra til at brukere i større grad får ytret sine ønsker, behov, meninger og følelser, noe som igjen legger opp til brukermedvirkning gjennom at brukere gis muligheten til å få påvirke sine omgivelser. Brukermedvirkning er også en lovfestet rettighet. Innstrand (2009) skriver at muligheten til å innvirke på sine omgivelser er av betydning for personens oppfatning av livskvalitet. Dette gjør denne oppgaven vernepleiefaglig relevant.

1.4 Formålet med oppgaven

Formålet med denne oppgaven er å få økt kunnskap om atferdsanalyse som behandling- og opplæringsmetode for barn som har en autismespekterdiagnose. Jeg anvender også begrepet «tidlig innsats» og ønsker å belyse viktigheten av det å begynne med behandling/opplæring i en tidlig alder. Eikeseth og Jahr (2003) skriver at det i dag er klare anbefalinger fra både faglige og offentlige hold om at behandlingstilbudet til barn med autismespekterdiagnose skal karakteriseres ved blant annet høy intensivitet, langsiktighet og igangsetting av behandling i tidlig førskolealder. Det blir også opplyst at behandlingen bør baseres på atferdsanalytiske prinsipper for læring.

2.0 Problemstilling

«Hvordan kan tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse fremme kommunikasjon hos barn med autisme?»

2.1 Avgrensninger i problemstillingen

Jeg har valgt å avgrense denne problemstillingen ved å fokusere på barn med autisme i førskolealder. Forskning viser til at det er betydelige forskjeller til hvordan autismediagnosen utspiller seg hos jenter og gutter. Jeg har likevel ikke valgt å fokusere på kjønn i denne bacheloroppgaven. Det finnes også en rekke måter å kommunisere på. I denne oppgaven har jeg valgt å vektlegge verbal kommunikasjon. Det finnes en god del litteratur og forskning på temaene autisme og atferdsanalyse, spesielt fra USA. Jeg har til dels på grunn av avgrensning, men også på bakgrunn av mine egne engelskkunnskaper valgt å anvende mest norskskrevet litteratur i denne oppgaven. Dette for å redusere eventuelle feilkilder ved en oversettelse. I problemstillingen min vektlegges begrepene «autisme», «atferdsanalyse», «tidlig innsats» og «kommunikasjon» betydning. I kapittelet om fagkunnskap blir begrepene utfyllende definert, før de senere tas opp igjen i drøftingen.

3.0 Metode

Dalland (2012:111) viser til Vilhelm Aubert (1985) og definerer metode som «en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap». Metode kan beskrives som en systematisk og planmessig måte å gå frem på (Linde og Nordlund, 2006, lest i Viken, 2018).

Jeg har på bakgrunn av tid til rådighet, tilgjengelige ressurser og oppgavens tema valgt litteraturstudie som metode for denne bacheloroppgaven. Det vil si at jeg studerer, søker og tolker litteratur som allerede eksisterer, også kalt sekundærdata. En slik tilnærming til teori er forenlig med den hermeneutiske sirkelspiral. Dalland (2012) skriver at den hermeneutiske sirkelspiral handler om tolkning, forståelse, ny tolkning og ny forståelse, og at dette egentlig aldri tar slutt. Thorngquist (2012) viser til at dybdehermeneutikken forutsetter at tekster har potensialer for avdekking og for utvikling av ny innsikt som overskrider forfatterens bevissthet og intensjon. En utfordring ved litteraturstudie er bruken av sekundærkilder og at det kan være mange ledd fra primærkilden, Dalland (2012) skriver at en skal så langt det lar seg gjøre benytte seg av primærkilder. Dette har vært utfordrende for meg med tanke på at mye av den teorien jeg anvender har sitt opphav fra eldre studier, men at kildene jeg viser til i denne studien er av nyere dato.

Når det kommer til selvvalgt litteratur har jeg anvendt boken «anvendt atferdsanalyse, teori og praksis» av Svein Eikeseth og Frode Svartdal (red.), Børge Holdens bok «miljøbehandling – en atferdsanalytisk tilnærming» og «Mennesker med autismespekterforstyrrelser - utfordringer i tiltak og behandling» av Martinsen et al. Artikkelen til Are Karlsen «opplæring av barn med autisme» er også godt integrert i oppgaven. Jeg har også lest boken «autisme og atferdsanalyse – til evigheten og forbi» av Hernes og Larsen. Det er en bok skrevet av en spesialpedagog og ei mor til et barn med autisme. Boken har fungert som et empirisk materiale for meg, og den har bidratt til at jeg har et positivt og interessant syn på atferdsanalyse. For at denne bacheloroppgaven ikke skal bære for stort preg av mine forforståelser og holdninger har jeg valgt å skrive om historien og kritikken til atferdsanalysen i kapittelet om fagkunnskap. Jeg vil også gjennom hele oppgaven være kildekritisk, samt ha et kritisk blikk på mitt eget arbeid.

For å gi bacheloroppgaven min et faglig løft har jeg valgt å anvende forsknings- og vitenskapelige artikler. Mine søkeord har vært «autisme», «atferdsanalyse» og «kommunikasjon». Det var et hav av informasjon om temaet, men ved hjelp av databasesøk i ORIA, BRAGE, Google scholar og «pubmed» fant jeg relevante forsknings- og vitenskapelige artikler som var interessant for problemstillingen min. Siden det er lite norsk forskning på temaet har jeg lest en del artikler på engelsk for å få en bredere forståelse av det jeg undersøker. I E-magasin for atferdsanalyse og tidsskrift for norsk psykologforening har jeg funnet en del nasjonale vitenskapelige artikler med faglig og interessant innhold for problemstillingen min. De vitenskapelige artiklene jeg har anvendt er fagfelleverdert.

3.1 Validitet og reliabilitet

For å gjøre denne oppgaven så gyldig og nøyaktig som mulig har jeg vært kildekritisk til litteraturen jeg har anvendt. Kildekritikk handler om å vurdere og karakterisere de kildene som anvendes (Dalland, 2012). På bakgrunn av at jeg ikke har så mye kunnskap om temaet fra før av har det vært utfordrende for meg å vurdere hva som er valid litteratur. Det kan også nevnes at jeg ved å fokusere på mine begrep i problemstillingen kan ha blitt styrt i en retning som kan ha gjort at jeg har glemt eller oversett viktige perspektiver på veien.

Jeg har undersøkt forfattere av artiklene og faglitteraturen jeg har brukt, samt brukt biblioteket som en ressurs i arbeidet med bacheloroppgaven. Jeg har også forsøkt å finne flere forfattere som skriver og mener det samme for å forsterke reliabiliteten, og omvendt i drøftingen – flere som sier motsatt av hverandre for å få frem flere sider av fenomenet. Gjennom hele oppgaven har jeg der hvor jeg har sett det nødvendig brukt direktesitater. Dette for å ikke kunne påvirke viktig data med egen tolkning. Jeg føler selv jeg har funnet og anvendt gyldig og relevant litteratur, med forfattere som er kjent i fagfeltet. Jeg har også vurdert alder på kildene jeg har brukt. Selv om noen av kildene jeg anvender kan betraktes som «eldre» har jeg konkludert med at kildene er dagsaktuelle og valide. Dette fordi de eldre kildene (i mitt tilfelle ikke senere enn år 2002) blir henviset til og anvendt i nyere litteratur. Det har også vært viktig for meg å være bevisst på min egen påvirkning i arbeidet med denne oppgaven. Thornquist (2012) påpeker i sin bok at en fortolker må ha en åpen, spørrende og kritisk innstilling, og at dette ikke bare gjelder til teksten og uttrykkene som forstås, men også til sin egen fortolkningsvirksomhet.

3.2 Forforståelse

«Vi kan forsøke å møte et fenomen så forutsetningsløst som mulig, men vi kan ikke unngå at vi har tanker om det» (Tranøy, 1986, sitert i Dalland, 2012:117). Forforståelse handler om at vi ser verden gjennom våre «briller» og fordommer, og at disse gir mening i det vi står fremfor (Aadland, 2005). Litteraturstudie er en kvalitativ metode. En utfordring ved kvalitative metoder er at forskerne ikke nødvendigvis har samme fremgangsmåte, ser de samme tingene eller trekker de samme slutningene av det som undersøkes (Viken 2018). Som hermeneutisk inspirert forsker nærmer vi oss det som skal utforskes med vår egen forforståelse og det blir derfor viktig for meg å klargjøre min egen forforståelse om temaet jeg skriver om.

Jeg har gjennom min yrkeserfaring i hjemmebaserte tjenester og på et avlastningshjem for barn og ungdom opparbeidet meg en faglig forforståelse. Denne går ut på at mennesker med autisme er en utsatt gruppe som har behov for veiledning og bistand i hverdagens utfordringer. Jeg er også av den oppfatning av at barn med autisme har en mer utfordrende og belastende hverdag enn barn som ikke har en autismediagnose. Min forforståelse bærer også preg av at jeg for to år siden arbeidet tett sammen med en gutt som hadde en diagnose innen autismspekteret. Denne gutten døde på tragisk vis, og hans liv bar preg av å ikke bli forstått, og naturligvis en del fortvilelse rundt det. Tankene og refleksjonen i ettertid over hva vi som tjenesteytere og nærpersoner kunne gjort for at gutten kunne opplevd bedre livskvalitet har motivert meg og gitt meg giv til å skrive akkurat denne bacheloroppgaven.

Atferdsanalyse som begrep har jeg ikke så mye kunnskap og forståelse om, men jeg har hatt litt undervisning om det gjennom mitt vernepleierstudie på Høgskolen i Molde. Min forforståelse bærer mest preg av å ha lest boken autisme og atferdsanalyse som på mange måter er en suksesshistorie om hvordan atferdsanalytisk tidlig intervensjon kan bidra til utvikling av ferdigheter hos barn med autisme.

4.0 Fagkunnskap

I dette kapitlet fremstilles teorifunnene mine. Teori kan forklares som en forenkling av virkeligheten (Aadland, 2011). Videre skriver Aadland at teoretisering handler om å se mønster i et forvirrende landskap. Dette gjøres ved å konsentrere seg om et eller flere aspekter ved landskapet, og ikke prøve å forstå alt på en gang. Ved å gjøre dette kan det vokse frem en forklaring eller en forståelse, også kalt ny teori (Aadland, 2011). Jeg vil i dette kapitlet presentere teori om begrepene «autisme», «atferdsanalyse», «tidlig innsats» og «kommunikasjon».

4.1 Autisme

Norsk helseinformatikk (2017) omtaler autisme som en nevropsykiatrisk sykdom som på grunn av forandringer i hjernen medfører en rekke utviklingsforstyrrelser hos barn som har diagnosen. Martinsen et al. (2016:28) skriver at autismespekterdiagnosen består av en gruppe lidelser og viser videre til diagnosesystemet ICD-10 som karakteriserer diagnosen ved «kvalitative forstyrrelser av sosiale samspill og kommunikasjonsmønstre samt ved et begrenset, stereotyp og repertoar av interesser og aktiviteter». Videre nevner Martinsen et al. (2016) den autistiske triaden som omhandler tre problemområder som historisk sett alltid har vært i fokus for beskrivelsen av autismediagnosen:

1. omfattende språk- og kommunikasjonsvansker
2. Spesielle utfordringer med å omgås andre mennesker
3. Merkvordige reaksjoner på omgivelsene

Autismespekteret er en samlebetegnelse på flere typer autismediagnoser. Slik som for eksempel barneautisme, asperger syndrom, atypisk autisme og gjennomgripende utviklingsforstyrrelser. NAKU (2017) påpeker at forekomst og alvorlighetsgrad vil variere fra person til person, men at hovedutfordringene knyttet til autismediagnosen som oftest omhandler språk- og kommunikasjonsutfordringer, unormale sosiale ferdigheter og økt grad av begrenset og repeterende mønster av aktiviteter og interesser. Selv om den autistiske triaden som oftest er gjeldende uavhengig av hvilken autismespekterdiagnose personen har, er det likevel barneautisme som er mest relevant for min problemstilling. På autismeforeningens nettside blir også barneautisme omtalt som en av de vanligste diagnosene innenfor autismespekteret.

4.1.1 ICD-10

I Norge og hovedsakelig i Europa benyttes diagnosesystemet ICD-10. ICD-10 er den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og relaterte helseproblemer (Malt, 2018). Autismespekterdiagnosene er plassert i kapittelet F80-89 «psykiske utviklingsforstyrrelser».

F84.0 Barneautisme

En gjennomgripende utviklingsforstyrrelse som manifesterer seg før treårsalder, og som karakteriseres ved mangelfull utvikling av sosialt samspill, av kommunikasjonsferdigheter og ved begrenset, stereotypet repetitiv atferd. I tillegg kan det forekomme en rekke mindre spesifikke fenomener som fobier, søvn- og spisevanskeligheter, raserianfall og selvdestruktiv atferd. I ICD- 10 er kriterier for å sette diagnosen nærmere beskrevet (Hem og Husum, 2008:5)

Det er ikke mulig å påvise en diagnose innen autismespekteret via tester eller prøver. Diagnosen settes på grunnlag av symptomer, vurdering av atferdsmønstre og barnets væremåte. For å sette diagnosen kreves det grundige observasjoner og kartlegging. Det er som oftest ett tverrfaglig team i spesialisthelsetjenesten som etter henvisning fra fastlege setter diagnosen (Autismeforeningen, 2018).

Autismediagnosen griper inn i alle livsområder og utviklingsområder. Utfordringene knyttet til autismediagnosen uttrykker seg forskjellig fra person til person. Likevel er utviklingsforstyrrelsens omfang så stort at det preger livskvaliteten og følelsen av egenverd for menneskene som har diagnosen. De fleste mennesker som har en autisme diagnose har behov for langvarig og tilpasset behandling. Med tanke på at autismediagnosen ofte medfører omfattende språk- og kommunikasjonsvansker har menneskene som får diagnosen som oftest behov for språk- og kommunikasjonsopplæring (Martinsen et al. 2016).

4.2 Atferdsanalyse

Atferdsanalyse bygger på forfatter og psykologen Burrus Frederic Skinners form for behaviorisme, kalt radikal behaviorisme. Denne formen for behaviorisme inkluderer tanker og følelser i atferdsbegrepet. Begrepet «atferd» kan forklares som de handlinger, tanker og følelser som vi som mennesker har. Atferdsanalysen tar for seg sider ved mennesker og atferd, og forklarer hvordan atferd blir til. Atferdsanalyse har metoder for behandling og opplæring (Holden, 2013). Viken (2018) forklarer at atferdsanalyse innebærer å søke kjennskap til variabler som påvirker atferd, og deretter bruke denne kunnskapen til å endre atferd. Askheim (2012) viser til Grant og Evans (1994) og skriver at atferdsanalyse er betegnelsen på studie av atferd og variabler som virker inn på atferden. Atferdsanalysen søker gjennom kartlegging å se samvariasjoner mellom et individs atferd og ulike påvirkninger. Holden (2013) skriver at et grunntrekk ved atferdsanalytiske forklaringer er å konsekvent forklare atferd ved hjelp av observerte hendelser, altså noe som skjer i omgivelsene eller miljøet, eller noe konkret som personen tenker eller føler. Sentralt i atferdsanalysen er også konsekvenser av atferd, det som får personen til å gjenta atferd og hva som utløser atferd.

Horne og Øyen (2005) nevner atferdsanalysens to tradisjoner: *eksperimentell atferdsanalyse* og *anvendt atferdsanalyse*. Den eksperimentelle atferdsanalysen har som målsetting å avdekke årsakssammenhenger i forhold til hvordan atferd formes og endres. I denne tradisjonen arbeides det mest med dyr, men i de senere år har det blitt mer vanlig med eksperimentell atferdsanalyse også på mennesker. Anvendt atferdsanalyse søker å anvende den innhentede kunnskapen gjennom eksperimentell atferdsanalyse for å løse utfordringer som mennesker har. «Anvendt atferdsanalyse er anvendelsen av prinsipper hentet fra atferdsanalyse og eksperimentell atferdsanalyse» (Viken, 2018:51).

4.3 Anvendt atferdsanalyse

Anvendt atferdsanalyse oppstod på midten av 1900-tallet, og har i de siste tiårene utviklet seg til å ha et større fokus på forebyggende tiltak i stedet for direkte strategier (Viken, 2018). Anvendt atferdsanalyse var i starten rettet mot mennesker med psykisk utviklingshemning og autisme. I dag brukes anvendt atferdsanalyse bredt og på en rekke nye områder, slik som for eksempel i behandling av fobier, psykosomatiske utfordringer og spiseforstyrrelser (Horne og Øyen, 2005).

Anvendt atferdsanalyse består av metoder og teknikker som er basert på vitenskapelige studier av menneskers atferd. Siktemålet med bruken av disse metodene og teknikkene er å etablere et ferdighetsrepertoar som er funksjonelt for barnet, samt å redusere atferd som er problematisk (Cooper, Heron & Heward 1987, lest i Karlsen, 2002). «Gjennom atferdsanalytiske tilnæringsmåter søker en å løse problemer og oppøve en mer funksjonell atferd med utgangspunkt i det enkelte individs naturlige omgivelser» (Askheim, 2012:62). Positiv forsterkning er et atferdsanalytisk prinsipp som går ut på at en hendelse etterfølger en bestemt atferd, med den hensikt å øke sannsynligheten for at ønsket atferd gjentar seg (Horne og Øyen, 2005). Positiv forsterkning kan gis i form av ros, positive tilbakemeldinger eller materielle goder. Materielle goder kan for eksempel være en dukke som barnet ønsker å leke med.

Baer, Wolf og Risley (1968, sitert i Viken, 2018:52) viser til syv dimensjoner ved anvendt atferdsanalyse:

1. Det som gjøres må være av en anvendt karakter i den forstand at atferden som analyseres, har umiddelbar og stor betydning for målpersonen.
2. Arbeidet må være atferdsrettet ved at behandling rettes mot atferd, og at man bruker beskrivelser som gjør det man arbeider med observerbart og målbart.
3. Det skal være analytisk ved at en demonstrerer at det faktisk er de tiltakene som iverksettes som er årsak til atferdsendring.
4. Teknologisk – det metodiske arbeidet skal være godt beskrevet slik at andre kan benytte samme fremgangsmåte.
5. Tiltakene man jobber etter skal vise til relevante prinsipper fra atferdsanalyse. De skal være begrepsmessige systematiske.
6. Atferdene må forbedres på en slik måte at det har praktisk verdi for målpersonen, de atferdsanalytiske tiltakene må være effektive.
7. Arbeidet må medføre endringer som varer over tid og som opprettholdes. Atferden må finne sted i sine naturlige omgivelser. Det er snakk om generalitet.

De syv dimensjonene ved anvendt atferdsanalyse kan også fungere som en slags sjekkliste for godt miljøarbeid. Godt miljøarbeid handler om å oppnå personlig vekst og utvikling hos brukeren. For å oppnå dette må en legge til rette fysiske, psykiske og sosiale faktorer i miljøet til brukeren (FO 2002, sitert i Linde og Nordlund, 2013).

4.4 Historie og kritikk av atferdsanalysen

Atferdsanalyse har vært utsatt for en massiv kritikk og det eksisterer fortsatt sterke og negative holdninger til atferdsanalysen. Vandbakk og Arntzen (2013) henviser til Børge Holden i sin artikkel og forklarer at atferdsanalysen startet i laboratoriet med duer og rotter. Etterhvert begynte atferdsanalysen å undersøke om de generelle prinsippene som ble utviklet på laboratoriet var overførbare til menneskelig atferd. De første menneskene som ble undersøkt var mennesker med utviklingshemning og mennesker som hadde en autismediagnose. På bakgrunn av dette har atferdsanalysen blitt kritisert for å overdrevent sammenligne mennesker med dyr, og på den måten distansere seg fra det mystiske og egne ved det å være et menneske (Vandbakk og Arntzen, 2013). Eikeseth og Svartdal (2013) skriver også om at atferdsanalysen har vært kontroversiell i den forstand at den grunnleggende kunnskapen som atferdsanalysen baserer seg på i all hovedsak stammer fra dyrestudier. Det vekket også skepsis at atferdsanalysen i sine dyrestudier fokuserte på atferd på en annen måte enn andre læringspsykologier. Duene og rottene som B.F Skinner studerte oppførte seg annerledes og flere betraktet deres oppførsel som «kronisk spilleavhengig», når skeptikerne senere ble fortalt at det rottene og duene gjorde skulle danne forståelse av menneskets egne intelligente, kreative og frie handlinger er det ikke til å unngå at denne psykologien møtte motstand i å bli allmenn akseptert.

«Atferdsanalyse er tradisjonelt kritisert for å være utilstrekkelig overfor komplekse psykologiske problemer som krever mer inngående bearbeiding» (Holden, 2004:2). Videre presiserer Holden (2004) at for mange så ble atferdsanalyse synonymt med tvang, straff og ufrihet. En god del faglitteratur er også negative til atferdsanalysen. De fleste negative holdningene og kritikken av atferdsanalysen går ut på at atferdsanalysen er for inngripende, mekanisert og udemokratisk. Noen mener også at valgfrihet og selvbestemmelse er fjern for atferdsanalysen (Holden, 2004). Sparby (2006) skriver i sin artikkel at atferdsanalyse anvender standardiserte «pakkeløsninger» og ikke er individualisert nok. Selv om atferdsanalysen historisk sett har blitt sterkt kritisert påpeker Viken (2018) at atferdsanalysen har hatt en rivende utvikling de siste tiårene, og at det som ble presentert om atferdsanalyse på 1900-tallet ikke er representativt for dagens anvendte atferdsanalyse. En av de største forskjellene fra datidens atferdsanalyse og nåtidens atferdsanalyse er at det nå i større grad fokuseres mer på forebyggende tiltak fremfor endring av atferdskonsekvenser.

4.5 Atferdsanalysen sett i et etisk perspektiv

Ordet etikk har opphav i det greske ordet «ethos» som betyr «skikk og bruk». Etikk handler om hva som er å betrakte som rett eller galt og yrkesetikken skal hjelpe til med å fremme høy moralsk standard i yrkesutøvingen (Aadland, 2005). «Atferdanalyse skal avdekke lovmessighetene for atferd, hos både mennesker og andre dyr, med sikte på å beskrive, forutsi og på dette grunnlag kontrollere atferd» (Vandbakk og Arntzen, 2013:1). Med tanke på at atferdsanalyse har som målsetting at det på bakgrunn av naturvitenskap skal produseres kunnskap som anvendt på mennesker skal fremme sosial atferd og øke livskvalitet fremstår atferdsanalysen som etisk riktig. Vandbakk og Arntzen (2013) påpeker at det med tanke på at atferdsanalyse innebærer å anvende naturvitenskap på mennesker er behov for etiske grenser.

Det finnes ingen spesiell atferdsanalytisk etikk, men Holden (2013) viser til at de etiske vurderinger som gjelder i psykologisk behandling generelt også er gjeldende for atferdsanalytisk behandling. Videre nevner Holden (2013) at det innen atferdsanalyse kan være utfordringer som er knyttet til etikk. Dette fordi atferdsanalysen rår over sterke virkemidler som kan utgjøre en relativt tydelig påvirkning hos mennesker. Atferdsanalysen anvendes også ofte i situasjoner hvor det er behov for omstridte virkemidler for å nå frem. Det stilles i dag krav til at det ikke skal brukes sterkere virkemidler enn nødvendig, og anvendelsen skal være lovlig og etisk.

Viken (2018) skriver at atferdsanalysen de siste ti årene har blitt mer opptatt av sosial validitet og det å ivareta aspekter som brukermedvirkning, empowerment og etikk. Sosial validitet innebærer at de handlinger som skjer er innenfor rammene av det som kan betraktes som etisk, moralsk og estetisk akseptabelt. Sosial validitet handler om at de tiltakene som utføres skal være tilfredsstillende og akseptabel for den som utsettes for tiltakene, for nærpersionene og også for de som utfører tiltakene. Holden (2013) mener at atferdsanalytikere må unngå at målpersoner for behandlingen opplever at det kreves total lydighet, og at de ikke får uttrykke egne ønsker og behov, samt vise motstand og motvilje.

4.6 Tidlig innsats

Det finnes flere definisjoner på hva tidlig innsats er og innebærer. Det kan bety å diagnostisere et barn tidlig, og det kan bety at fagfolk begynner med behandling/opplæring tidlig i barnets liv. Samtidig kan det også innebære å arbeide forebyggende. I min oppgave innebærer begrepet at tjenesteytere kommer tidlig på banen når en vanske hos barnet blir oppdaget, i den hensikt å gi barnet bedre mulighet for utvikling. Statlig spesialpedagogisk tjeneste (2017) skriver at tidlig innsats handler om å gi hjelp så tidlig som mulig i et menneskes liv. I stortingsmelding 18 (2010-2011) blir begrepet *tidlig innsats* gitt denne forklaringen:

Tidlig innsats må på den ene siden forstås som innsats på et tidlig tidspunkt i barns liv, og på den andre siden som tiltak som settes inn når problemer avdekkes eller oppstår i førskolealder, i løpet av grunnopplæringen eller i voksen alder. Tidlig innsats forutsetter at utdanningssystemet kan fange opp og følge opp. Det første handler om evnen til å identifisere og vurdere barn og unges utvikling og kompetanse, mens det andre handler om å kunne anvende et profesjonelt skjønn for å avgjøre hvilke oppfølgingstiltak som kan styrke læringsutviklingen (St. Meld 18 2010-2011).

4.6.1 Tidlig og intensiv behandling basert på anvendt atferdsanalyse (TIOBA)

Ivar Løvaas begynte for over førti år siden å utvikle et opplæringsprogram for barn med autisme. Metoden for opplæringen kalles TIOBA og ble utviklet i samarbeid med andre atferdsanalytiske pioner. Internasjonalt kalles metoden EIBI – early intensive behavioral intervention. Tidlig og intensiv behandling basert på anvendt atferdsanalyse (TIOBA) for barn med autismespekterforstyrrelser har vist seg å være en effektiv opplæringsmetode (Eikeseth og Jahr, 2003). Autismekonsult (2018) skriver at hensikten med TIOBA er å trene opp nye ferdigheter. Ferdighetene det er snakk om er alt fra sosiale ferdigheter som å sitte stille og ha øyekontakt til opplæring av språk- og kommunikasjonsferdigheter. Forskning viser at opplæringsmetoden er mest effektiv på førskolebarn (Regionalt fagmiljø for autisme, 2012). Autismeforeningen (2010) skriver også at samlet forskning av god kvalitet tyder på at metoden er effektiv for mange barn med autisme, men påpeker også at metoden ikke passer for alle, med tanke på at ingenting passer for alle. Karlsen (2003) påpeker at det ved all opplæring av barn er nødvendig med individuell tilpasning.

Tidlig og intensiv opplæring basert på anvendt atferdsanalyse blir på bakgrunn av gode resultater i økende grad benyttet i norske barnehager og skoler (Karlsen, 2003). Karlsen (2003) viser videre til en rekke studier som presenterer gode resultater med barn som har startet opplæring tidlig, særlig barn som startet behandlingen før fylte fire år. Selv om de fleste studier viser til best resultat ved tidlig oppstart skriver Eikeseth (2002) at det også er dokumentert gode resultater for barn som har startet opplæringen senere (Eikeseth et al. 2002, lest i Karlsen, 2003). Det som kjennetegner TIOBA er individuell tilpasning, intensivitet (stort antall timer opplæring per uke), opplæringen igangsettes så tidlig som mulig, bruk av prinsipper fra anvendt atferdsanalyse og systematisk etablering av små målbare atferdsenheter og hyppige evalueringer. Dette innebærer at avanserte ferdigheter bli delt i små og målbare atferdsenheter. Etterhvert som målpersonen etablerer atferdsenhetene blir de satt sammen til mer avanserte ferdigheter. Dette er med på å øke effektiviteten av læring (Karlsen, 2003). Opplæringen skal også foregå i barnets naturlige miljø og barnets nærpå personer skal være involvert i opplæringen. Ved at barnets nærpå personer er involvert i opplæringen kan sannsynligheten for å oppnå generalisering økes (Karlsen, 2003). «Generalisering er.. enkelt sagt et uttrykk som beskriver det faktum at kontrollen ervervet av en stimulus, deles med andre stimuli med felles egenskaper» (Skinner, 1953, sitert i Horne og Øyen, 2005:66). For eksempel kan et barn ha lært å si «kjeks» for så å få en kjeks av sin mor. I en annen situasjon kan barnet si «kjeks» til sin bestemor og oppnå det samme resultatet – å få en kjeks. I slike tilfeller er generaliseringseffekten fordelaktig. Det handler altså om å ta med seg det en har lært i en situasjon over i en annen situasjon.

Tidlig og intensiv opplæring basert på anvendt atferdsanalyse foregår som oftest i et 1:1 forhold. 1:1 forhold vil i dette tilfelle være barnet med autisme og en kvalifisert voksen terapeut. Karlsen (2003) påpeker at etterhvert som barnet erverver nye ferdigheter må barnet få muligheten til å praktisere sine nye ferdigheter i samhandling med andre barn.

TIOBA som metode har også sine kritikere som mener at barna i behandlingen ikke lærer å tenke for seg selv, med tanke på at barna ikke bruker sine ferdigheter spontant og kaller barna i behandlingen for «robotbarn». Noen kritikere mener også at det er etisk galt å gi barna lite tid til ustrukturert aktivitet. Et vitenskapelig råd i Storbritannia sier også at barn med autisme kan få et like godt utbytte av andre intervensjoner, slik som for eksempel spesialbarnehager (Autismeforeningen, 2010). Eikeseth, Jahr og Eldevik (2013) nevner

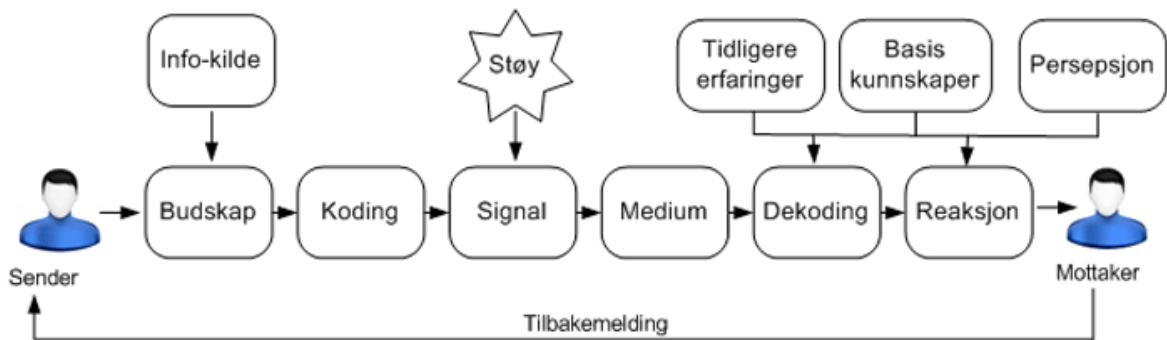
også at det eksisterer en rekke andre intervensjonsformer for barn med autisme, slik som for eksempel spesialpedagogiske intervensjoner, sansemotoriske intervensjoner og psykoterapi, men at det er atferdsanalytisk tidlig intervensjon som har vist seg å være mest effektiv for denne målgruppen. Martinsen et al. (2016) skriver at TIOBA i et historisk perspektiv ble sett på som en metode som nærmest kunne «friskmelde» barn med autisme. Videre påpeker Martinsen et al (2016) at selv om vi et at barn med autismediagnose har nytte av og kan oppleve en positiv utvikling ved tidlig og intensiv behandling, så er det fortsatt et faktum at de vanskene og utfordringene som oppstår ved autismedeagnostosen varer livet ut.

4.7 Kommunikasjon

«Ordet kommunikasjon har sine røtter i det latinske verbet *communicare*, som betyr å gjøre felles» (Røkenes og Hanssen, 2012:41). Eide og Eide (2012) skriver at kommunikasjon enkelt kan forklares som utveksling av meningsfylte tegn mellom to eller flere parter. Røkenes og Hanssen (2012) skriver at evnen til kommunikasjon er medfødt hos mennesker og viser til at kommunikasjonskompetansen utvikles gjennom språkutvikling og i samhandling med andre mennesker. «Teori og forklaringer om kommunikasjon mellom mennesker handler ofte om det verbale språket og hvordan vi benytter det for å gi hverandre beskjeder og dele budskap» (Jensen og Ulleberg, 2011:20). Den klassiske kommunikasjonsteorien forenkler kommunikasjonen mellom mennesker til at det er en avsender, en mottaker, et budskap, verbal og nonverbal kommunikasjon (Jensen og Ulleberg, 2011).

Viken (2018) skriver om verbal atferd og vokal atferd. Vokal atferd defineres enkelt som snakking eller utveksling av ord, mens verbal atferd handler mer om kroppsspråk, gester og også skriftlige tekster. Også kalt ikke-språklig- eller nonverbal kommunikasjon. Svartdal (2017) definerer nonverbal kommunikasjon som kommunikasjon uten ord, og viser videre til at det ved både nonverbal kommunikasjon og verbal kommunikasjon er en avsender og en mottaker. Kommunikasjonsmodellen nedenfor illustrerer enkelt hvordan kommunikasjon foregår:

4.7.1 Kommunikasjonsmodellen

(Bilde hentet fra Sander, 2017)

Den lineære kommunikasjonsmodellen viser til viktige og sentrale elementer ved det å kommunisere. Det er en avsender som har et budskap som han/hun vil formidle. For å kunne formidle dette må avsenderen forsøke å gi innholdet en mening, også kalt koding. For at mottaker skal oppfatte budskapet fra sender må han/hun avkode. Det vil si at mottaker ut ifra sitt eget ståsted forsøker å gi meldingen mening. Støykilder i kommunikasjonen kan for eksempel være kjønn, alder eller kulturforskjeller (Helgesen, 2017). Støy kan i andre tilfeller også være biler utenfor som bråker, TV som står på eller andre mennesker som snakker imens to personer forsøker å kommunisere med hverandre.

Gregory Bateson er en kjent kommunikasjonsteoretiker. Han mener at kommunikasjonsmodellen er forenklet, og at kommunikasjon er mer helhetlig. Bateson vektlegger et kommunikasjonsperspektiv som omhandler måten vi mennesker forstår virkeligheten på (Jensen og Ulleberg, 2011). «Vi tolker, avgrensner, tillegger mening, legger merke til og reagerer ut fra hvem vi er og hva vi har lært. Virkeligheten ser ulik ut fra person til person» (Jensen og Ulleberg, 2011:28). Bateson var også opptatt av at relasjonsperspektivet er helt grunnleggende innen kommunikasjon og at relasjon alltid er en del av kommunikasjonen (Jensen og Ulleberg, 2011). Helgesen (2017) skriver at uten kommunikasjonssevner ville verken menneskelige relasjoner, samhandling eller sosialt samkvem være mulig. Videre påpeker han at kommunikasjon er et komplekst fenomen. «Hverdagen er fylt av store og små møter mellom mennesker, og kommunikasjonen er limet som holder oss sammen. Det er ikke mulig å ikke kommunisere» (Jensen og Ulleberg, 2011:20).

En relasjon oppstår ikke av seg selv, den er et resultat av samhandling mellom bruker og fagperson. En god relasjon hviler på en samhandlingsprosess som skaper tillit, trygghet og en opplevelse av troverdighet og tilknytning. Når samhandlingen fungerer slik, utvikles det en bærende relasjon (Røkenes og Hanssen, 2012:27).

Holden (2013) definerer relasjoner så enkelt som forholdet mellom to personer. Viken (2018) skriver at «en relasjon er summen av handlinger og opplevelser ved samvær og samhandling mellom to personer» (Viken, 2018:36). Videre skriver Viken (2018) at relasjoner er dynamiske og utvikler seg kontinuerlig. Røkenes og Hanssen (2012) skriver om en relasjonell forståelse av kommunikasjon og viser til at vi kan se på atferd som et uttrykk for egenskaper ved forholdet mellom de som kommuniserer – og ikke som et uttrykk for personlighetsegenskaper.

I et psykologisk perspektiv er også kommunikasjon svært relevant. Helgesen (2017) skriver at det er sammenheng mellom menneskets mentale prosesser og hva og hvordan vi kommuniserer. «Dernest krever en adekvat forståelse av menneskelig atferd inngående kunnskap om kommunikasjon, da mange av våre handlinger nettopp har kommuniserende hensikter» (Helgesen, 2017:367).

5.0 Diskusjon

I denne delen av oppgaven vil jeg anvende teorifunnene mine i kombinasjon med egen refleksjon og drøfting for å forsøke å besvare på problemstillingen min: «Hvordan kan tidlig innsats og atferdsanalyse fremme kommunikasjon hos barn med autisme?»

5.1 Autisme og anvendt atferdsanalyse

Eikeseth, Jahr og Eldevik (2013) skriver at barn med autismediagnose i liten grad har vist utbytte av mer utvidede og løsere samhandlingsformer, slik som for eksempel gruppeundervisning, samlingsstunder og sirkelleker. Karlsen (2003) viser i sin artikkel til flere opplæringsformer for barn med autisme, men vektlegger tidlig og intensiv opplæring basert på anvendt atferdsanalyse (TIOBA). Holden (2004) viser til at det i Norge er atferdsanalyse som har en sentral posisjon i behandling av mennesker med autisme. Forskning viser også til flere gode resultater og effekt av tidlig og intensiv behandling basert på anvendt atferdsanalyse. Samtidig som atferdsanalyse anerkjennes som en godt egnet metode for opplæring og behandling av mennesker med autisme stiller Vandbakk og Arntzen (2013) et reflekterende spørsmål til hvorfor det er slik. Videre mener de at det med tanke på at autismedepopulasjonen kun utgjør cirka 1 % av befolkningen så er det verdt å reflektere over hvorfor omtrent 80% av den anvendte atferdsanalytiske litteraturen henvender seg til akkurat denne populasjonen. Hva er det som gjør at anvendt atferdsanalyse er en godt egnet metode i behandling og opplæring av barn med autisme?

Først og fremst er det verdt å få frem at selv om mye av den atferdsanalytiske litteraturen henvender seg til mennesker med autismediagnose så er atferdsanalytikere opptatt av at atferd ikke skal forklare via en diagnose. Holden (2013) skriver at en diagnose ikke kan forklare hvorfor personen viser den spesielle atferden, og viser til at diagnose kun gir ut en generell informasjon. Videre presiserer han at også atferdsanalytikere stiller diagnoser og synes de kan være nyttige, men at selve diagnosen eller «merkelappen» ikke blir vektlagt i den atferdsanalytiske tilnærmingen.

Holden (2013) mener at atferdsanalyse er en egnet metode for behandling og opplæring av mennesker med utviklingshemninger og utviklingsforstyrrelser som autisme fordi de er mennesker som ofte har behov for og kan trenge konkrete metoder for å endre atferd.

En ting som gjør anvendt atferdsanalyse til en godt egnet opplæringsmetode for barn med autisme er at læringen brytes ned i små atferdsmessige enheter, før de senere blir satt sammen til mer avanserte ferdigheter. For eksempel så vil det å kunne lære barnet å vinke være en atferdsenhet som en senere kan sette sammen til at barnet vinker og samtidig sier «ha det bra». Ved å bryte ned læringsmålene i små enheter legges det også opp til at barnet opplever mestring og suksess. Mestringsfølelsen kan og vil forhåpentligvis føre til motivasjon hos barnet. Holden (2013) viser til at motivasjon i et atferdsanalytisk perspektiv omhandler faktorer som setter i gang, utløser eller får oss til å vise atferd som eventuelt kan forsterkes. Horne og Øyen (2005) forklarer at forsterkning handler om å øke sannsynligheten for at tilsvarende atferd vil forekomme igjen.

Karlsen (2003) påpeker i sin artikkel at etterhvert som barnet erverver nye ferdigheter så må barnet gis mulighet til å praktisere disse i samhandling med andre barn. Røkenes og Hanssen (2012) påpeker også at det er gjennom språkutvikling og samhandling med andre mennesker at kommunikasjonskompetansen utvikles. Dette gjør barnehagen til en god arena for tidlig og intensiv behandling basert på anvendt atferdsanalyse. Barnet kan for eksempel ha et treningsrom i barnehagen hvor nye ferdigheter læres, og dermed senere ta med seg disse ferdighetene i lek og samspill med de andre barna i barnehagen. Dette kan også sees på som generalisering – at barnet overfører det han/hun har lært i en situasjon over i en annen situasjon.

Barn med autisme kan også oppleve vansker med det å forholde seg til flere personer. Det er derfor mest hensiktsmessig at opplæringen finner sted i en-til-en relasjon mellom barnet og terapeuten (Eikeseth, Jahr og Eldevik, 2013). Tidlig og intensiv behandling basert på anvendt atferdsanalyse (TIOBA) vektlegger også en-til-en relasjon i deres metode. Røkenes og Hanssen (2015) viser til at relasjon mellom bruker og tjenesteyter er av stor betydning for behandlingsforhold og resultater. Samtidig som en en-til-en relasjon vektlegges er det også innen atferdsanalytisk tilnærming viktig for barnet at ulike terapeuter trener på samme ferdighet. Dette for å øke sannsynligheten for at ferdigheten blir overførbar, og unngå at målatferd blir knyttet til en bestemt person eller situasjon.

En annen faktor som gjør anvendt atferdsanalyse som en godt egnet metode i behandling og opplæring av barn med autisme er at det fokuseres på tidlig intervensjon. Tidlig intervensjon omhandler det samme som det jeg legger i min definisjon av begrepet «tidlig innsats». Det å starte tidlig med behandling kan i flere tilfeller øke individets forutsetninger for utvikling. Forskning viser også til flere fordeler ved tidlig diagnostisering av autismspekterdiagnosen. Helverschou et al. (2014) skriver i sin artikkel at tidlig identifisering av autismspekterdiagnose er av stor betydning for tiltak og prognose. «Det å diagnostisere barn med autisme tidligst mulig er viktig fordi barnets prognose har sammenheng med hvor tidlig man kommer i gang med behandling» (Dawson og Osterling 1997, Filipek mfl. 199, Green 1996, Rogers 1996, 1998, lest i Eikeseth og Jahr, 2003:229). Forskning viser også til at gapet i ferdighetsnivået mellom barn med autisme og andre barn øker med alderen. Ved å begynne opplæring tidlig kan en forebygge skjevutviklingen og begrense forekomst av uhensiktsmessig atferd (Regionalt fagmiljø for autisme, 2012). Tidlig identifisering og diagnostisering kan dermed føre til en raskere oppstart av tidlig og intensiv atferdsanalytisk opplæring.

Magdalena Hernes (2012) er mor til en gutt som har en autismediagnose og har sammen med spesialpedagog Kenneth Larsen (2012) skrevet en bok om autisme og atferdsanalyse. Boken skildrer godt hvordan det er å være pårørende til et barn med autisme. Magdalena skriver også om hvordan hun opplevde at hennes sønn trengte at de voksne i rundt han hjalp til og «pushet» i gang hans utvikling, samtidig som det strittet imot at hun følte at hun satte sitt lille barn på «skolebenken». Skolebenken i den betydning at hun følte at barnet sitt ikke lengre fikk lov å være barn. Boken er på mange måter en suksesshistorie om anvendt atferdsanalyse og belyser viktigheten av tidlig innsats og intensivitet.

Barn med autisme kjennetegnes ofte via den autistiske triaden som omhandler omfattende språk- og kommunikasjonsvansker, reduserte sosiale ferdigheter og merkvverdige reaksjoner på omgivelsene (Martinsen et al. 2016). Barn med autisme vil derfor ha behov for opplæring og utvikling av sine ferdigheter. Atferdsanalyse viser seg å være en godt egnet metode i opplæring av ferdigheter. Holden (2013) skriver at å lære nye ferdigheter har stor egenverdi. Ferdigheter kan øke menneskers selvstendighet og gi bedre muligheter for å påvirke omgivelsene sine. Slik som for eksempel å bestemme hvilke fritidsaktiviteter han/hun ønsker å delta på. Videre viser Holden (2013) til at opplæring i ferdigheter også kan virke forebyggende og være med på å redusere problematferd.

5.1.1 Fordeler og ulemper

Det finnes flere fordeler og ulemper ved anvendt atferdsanalyse. Den største fordelen må være at metoden har vist seg å være svært effektiv. Den kjente studien av Lovaas i 1987 (TIOBA) ble sterkt kritisert, men viste likevel til at barna hadde oppnådd god fremgang i funksjonsnivå og det ble også synliggjort at fremgangen kunne tilskrives opplæringsformen «TIOBA». I senere tid har også flere studier bekreftet de positive effektene av opplæringsformen (Karlsen, 2003). Holden (2013) skriver at via anvendt atferdsanalyse kan en «slå to fluer i ett smekk» og viser til at man gjennom å fokusere på konkrete hendelser som påvirker atferd så fokuseres det også på ting som det går an å gjøre noe med. En annen fordel med tidlig intervensjon og anvendt atferdsanalyse er at det er dokumentert å forebygge utvikling av utfordrende atferd (Holden, 2013).

En ulempe med opplæringsmetoden er at den er krevende og kan oppleves belastende for familien til barnet. For å få til best progresjon forutsettes det at intensiviteten må opprettholdes (Karlsen, 2003). Dette forutsetter at barnets foresatte arbeider med barnet også i hjemmet. Dette kan sees som en utfordring med tanke på at kanskje ikke alle familier har ressurser nok til å stå i den intensiviteten som opplæringsmetoden krever. Dersom familien har flere barn kan det også oppleves som utfordrende å sette av nok tid. Det kan på den andre siden også kunne oppleves utfordrende å sette av så mye tid til kun det ene barnet (barnet med autismediagnosen). Det er også rimelig å anta at det for de foresatte kan føles uetisk å utsette barnet sitt for den intensiviteten som opplæringsmetoden forutsetter. Samtidig som at samarbeid med barnets foresatte kan bli sett på som en ulempe eller utfordring for opplæringsmetoden er det også viktig å få frem at det helt klart også er fordeler ved et slikt samarbeid. Karlsen (2002) skriver at et viktig moment i opplæringen er nettopp familiens deltakelse, og presiserer at ingen kjenner barna bedre enn barnas foreldre. Samtidig advares det mot at for stor del av ansvaret for opplæringen blir lagt på foreldrene, med tanke på at det å være foreldre til et barn med autisme er en stor følelsesmessig belastning og en arbeidskrevende oppgave (Leaf og McEachin 1999, lest i Karlsen, 2002). Det er også viktig å få frem at opplæringsmetoden er til for barnet, men at resultatet av opplæringen også kan være til fordel for familien til barnet. Opplæringsmetoden skal styrke barnet slik at barnet får de best mulige forutsetninger for god livskvalitet.

En ulempe og kanskje den største utfordringen til anvendt atferdsanalyse som opplæringsmetoden må være den manglende kompetansen i Norge. Karlsen (2003) påpeker at det finnes alt for lite kompetanse innen fagområdet i Norge og at dette medfører redusert kvalitet på tjenestene som barn med autisme mottar. Eikeseth, Jahr og Eldevik (2013) skriver at det i fagmiljøene i Norge er behov for å øke forståelsen og kunnskap om betydningen av tidlig identifisering og intervensjon hos barn med autisme. Videre nevner de at det bør arbeides for å øke tilbudet om tidlig intervensjon. Det er også av min oppfatning en ulempe at tidlig intervensjon ikke er noe foreldre eller foresatte får noe tilbud om ved mistanke om eller fastslått diagnose, men noe de selv må etterspørre eller at ansatte i barnehagen tar initiativ.

Holden (2004) sier på sin side at det i Norge er mange som har høy kompetanse i atferdsanalyse, men at utfordringen kan ligge i at det ikke eksisterer noen lisensordning eller tittelbeskyttelse og at dermed den som vil kan kalle seg for en atferdsanalytiker. Det kan også tenkes at den manglende kompetansen på området kan være et resultat av de mange eksisterende negative holdningene til atferdsanalysen. Holden (2004) skriver i sin vitenskapelige artikkel at disse holdningene bør bearbeides ved formidling av teori og praksis. Anvendt atferdsanalyse har kommet langt siden Løvaas sin studie i 1987, og Holden (2004) tydeliggjør at det i dagens atferdsanalyse er etiske krav og krav om kvalitetssikring. Eikeseth, Jahr og Eldevik (2013) skriver at det finnes en rekke alternative behandlingstilnærminger for mennesker med autisme, men at disse metodene enda ikke har fremvist samme evidens for tilsvarende gjennomgripende endringer som atferdsanalytisk intervensjon har dokumentert.

5.2 Hvorfor er kommunikasjon viktig?

Holden (2013) skriver at kommunikasjon og språk er en viktig del av menneskers fungering. Martinsen et al. (2016) skriver at språket vårt er et redskap som vi blant annet bruker for å oppnå ting. Barn lærer gjennom samspill og kommunikasjon å kjenne sitt sosiale miljø, og dermed også bli en del av et kulturelt felleskap. Videre presiserer Martinsen et al. (2016) at forutsetningene for å vokse seg inn i fellesskapet minsker ved kommunikasjonsvansker. Dette kan medføre at barn med kommunikasjonsvansker i mindre grad har mulighet til å innvirke på sitt eget liv. Dette fordi kommunikasjonsvanskene kan stå i veien for at barna mestrer å formidle egne ønsker og

behov, samt til å ta initiativ og gjøre valg. Kommunikasjon er dermed viktig fordi det er gjennom kommunikasjonen vi som mennesker gjør oss forstått og forstår hverandre. Martinsen et al. (2016) skriver at omfattende utfordringer med språk og kommunikasjon er kjennetegn på autisme. Gundersen og Moynahan (2006) viser til at redusert evne til kommunikasjon kan frata en person grunnleggende muligheter, slik som å påvirke sine omgivelser, og å formidle eller motta synspunkter fra andre. Videre skriver Gundersen og Moynahan (2006:32) at «avvikende atferd hos enkelte mennesker med utviklingshemning/autisme har i svært mange tilfeller en kommunikatív funksjon».

Evnen til å gjøre seg forstått og til å forstå andre mennesker er så innvevd i all menneskelig aktivitet at alle livsområder blir berørt ved en språksvikt. Jo mer omfattende språkvanskene er, desto flere livskvaliteter står i fare for å falle bort eller bli svekket (Martinsen et al, 2016:64).

I kommunikasjonsmodellen som jeg presenterte i teorikapittelet kan dere se at i enhver kommunikasjon så er det alltid to deltakere, en sender og en mottaker. Martinsen et al. (2016) skriver at barn med autismspekterdiagnose opplever vansker ved både det å være sender og mottaker. Det skjer også noe ikke-språklig i enhver kommunikasjon. Tonefall, kroppsspråk, mimikker og gester er viktige elementer i menneskelig kommunikasjon. Barn med autismspekterdiagnose kan også ha vansker med å forstå de ikke-språklige elementene i kommunikasjon (Martinsen et al. 2016).

Lorentzen (2013) skriver at kommunikasjon og språklighet er noe et barn lærer i dets naturlige omgivelser, slik som i hjemmet og barnehagen. Det blir derfor viktig å tenke pedagogisk innsats i barnets naturlige omsorgs- og samspillsituasjoner. Videre presiserer Lorentzen (2013:73) at «før man tenker på språkopplæring, må man finne ut hva slags liv barnet lever og hvilken tilværelse det har». Det handler altså om å møte barnet på dets hjemmebane. På den måten vil en kunne ha et fokus på det som allerede fungerer (Lorentzen, 2013). En slik tilnærming til utfordringer er også forenlig med det vernepleiefaglig perspektivet – å fokusere på individets ressurser i stedet for begrensninger.

Det som kan være utfordrende ved tidlig intervensjon og opplæring av språk- og kommunikasjonsferdigheter er at man ikke vet hvilket språk- og kommunikasjonsform barnet kommer til å bruke i fremtiden. I praksis vet en heller ikke om mennesker med autismspekterdiagnose faktisk kommer til å snakke eller ikke (Martinsen et al. 2016). Det blir viktig å gjøre en grundig kartlegging av de kommunikasjonsferdigheter barnet har før en begynner med språk- og kommunikasjonsopplæring. Det er også påkrevd at en grundig kartlegging skal være gjennomført før en starter opplæringen. Barnets nærpersoner blir også en viktig ressurs i dette arbeidet. Dataene som kommer frem i kartleggingen må registreres. Det anbefales også å sette informasjonen inn i en «ordbok» hvor det blir skilt mellom ord som barnet bruker og ord som barnet viser forståelse for. En slik ordbok kan for eksempel hete «Tores ordbok». Det finnes også en del sjekklister og spørreskjemaer som er utarbeidet for denne type kartlegging (Martinsen et al. 2016).

Innen atferdsanalytisk språkopplæring av barn med autismspekterdiagnose er taletrening den mest vanlige metoden. Denne metoden handler om forståelsestrening av tale. Barn med autismspekterdiagnose har behov for opplæring i å forstå hva andre mennesker formidler og til å selv anvende språket i sosiale situasjoner. Som motivasjon i atferdsanalytisk taletrening blir materielle og sosiale belønninger brukt. Positiv forsterkning som ytre motivasjon blir brukt fordi barn med autismspekterdiagnose ofte mangler indre motivasjon og kan virke uinteressert i å kommunisere. Det som blir viktig er at barnet ikke blir oppmuntret til å bruke et tegn eller et ord kun for å oppnå godet. Målet er at barnet skal oppleve det som virkningsfullt å kommunisere (Martinsen et al. 2016). Viken (2018) presiserer at det innen atferdsanalytisk tilnærming ikke skilles mellom indre- og ytrestyrt motivasjon, men motivasjon forstås som flyktige endringer av forsterkeres forsterkende effekt.

Det blir også i den atferdsanalytiske taletreningen vektlagt at læringen skal finne sted i naturlige situasjoner, og Martinsen et al. (2016) presiserer at ved at læringen foregår i naturlige situasjoner kan en unngå generaliseringsproblemet. Generaliseringsproblemet handler om at mennesker med autismspekterdiagnose har vansker med å overføre lærte ferdigheter fra en opplærings situasjon til andre situasjoner. Ved at læringen finner sted i naturlige omgivelser og at barnet liker å utføre aktivitetene og ferdighetene er motivasjon og oppmerksomhet sikret på forhånd. (Martinsen et al. 2016).

At læring skal finne sted i naturlige situasjoner i atferdsanalytisk taletrening strider mot det Karlsen (2003) skriver om tidlig intervensjon. Ved tidlig intervensjon basert på anvendt atferdsanalyse finner læringen sted i et treningsrom i en-til-en relasjon med barnet. Læringen finner altså sted i et treningsrom og ikke i naturlige situasjoner. Ved tidlig intervensjon vektlegges og fokuseres det på generalisering, noe som vil si at de ferdighetene barnet lærer på treningsrommet senere tas med i lek og samspill med de andre barna i barnehagen. Dette bekrefter det Holden (2013) skriver om at metoder kan utformes på utallige måter og at atferdsanalysen er svært fleksibelt.

Selv om det i Norge fokuseres på språk- og kommunikasjonsopplæring i barnehagen påpeker Martinsen et al. (2016) at alternative språkssystemer alt for sjelden blir gitt til barn med autismespekterdiagnose, og at alternative kommunikasjonsopplæringer ofte blir gitt når barnet ikke nyttiggjør seg av taletrening. Dette medfører et stort tidstap for barna. Videre blir det påpekt at tidstapet kan føre til at barn med autismespekterdiagnose i større grad blir språkløse, kommunikasjonsfattige og evnen til å informere om egne behov og ønsker blir redusert.

Tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse vil i sin hensikt gi barnet mulighet til å påvirke sine omgivelser gjennom at barnet lærer seg kommunikasjonsferdigheter som gjør at barnet mester å uttrykke egne følelser, ønsker og behov. Svartdal og Holth (2013) skriver at muligheten til å kunne påvirke eller kontrollere omgivelsene er av stor betydning for alle levende organismer. Videre vises det også til et evolusjonshistorisk perspektiv som forklarer at organismer som mestret å lære av atferdens konsekvenser hadde store fortrinn fremfor organismer som viste mindre sensitivitet overfor konsekvensene. Forskning viser også til at levende organismer foretrekker situasjoner med valgmuligheter og frihet fremfor situasjoner med reduserte valgmuligheter.

6.0 Avslutning

6.1 Oppsummering

I denne oppgaven har jeg sett på hvorfor anvendt atferdsanalyse er en godt egnet metode for opplæring og behandling av mennesker med autisme. Jeg har belyst hvordan tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse kan fremme kommunikasjon hos barn med autismspekterdiagnose, og sett på mulige og ønskede hendelser ved økt kommunikasjonskompetanse. Jeg har også tatt for meg hvorfor kommunikasjon er viktig og hva reduserte kommunikasjonsferdigheter kan føre til.

6.2 Konklusjon

I drøftingen ble fordeler og ulemper ved anvendt atferdsanalyse fremstilt. Det kom også frem at det finnes flere andre metoder for opplæring og behandling av barn med autisme, men at de fortsatt hadde til gode å vise til samme gode resultater når det kom til effektivitet og endringer. Det finnes ingen mal eller oppskrift som forteller oss hvordan barn lærer best. I all tjenesteyting må det tas individuelle hensyn og det vil derfor ikke være mulig å gi et konkret svar på min problemstilling. Jeg tillater meg likevel å konkludere med at tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse er en godt egnet metode for barn med autisme, og at metoden kan bidra til at barna utvikler og øker sine kommunikasjonsferdigheter. Tidlig innsats bør være idealet for all opplæring og behandling for barn med autisme. Teorien jeg anvender i oppgaven bekrefter at det å inneha kommunikasjonsferdigheter som gjør mennesker i stand til å uttrykke egne ønsker og behov, samt påvirke sine omgivelsene er av stor betydning for personens livskvalitet. Det er også slik at tidlig innsats og anvendt atferdsanalyse kan forebygge og/eller redusere utfordrende atferd, noe som er spesielt viktig for mennesker med autismspekterdiagnose da det er en gruppe som ofte knyttes til begrepet «problematferd». Jeg vil også konkludere med at det er behov for mer kunnskap om opplæring- og behandlingsmetoden. Karlsen (2003) skriver at det fokuseres for lite på opplæringsmetoden i utdanningsinstitusjoner og at det er for få personer med kompetanse som kan bidra til fagutvikling og forskning innen feltet. Videre mener Karlsen (2003) at man gjennom å arbeide for at anvendt atferdsanalyse og opplæring av barn får en større plass i utdanningsinstitusjoner kan bedre kvaliteten på de tjenester som gis barna. Holden (2004) skriver også at norske universiteter og høyskoler gjør for lite for å utvikle og spre kunnskap om atferdsanalyse.

Selv om jeg i denne oppgaven har sett på anvendt atferdsanalyse og barn med autismespekterdiagnose har jeg lært at anvendt atferdsanalyse er på god vei inn i flere arenaer. Holden (2013) påpeker at atferdsanalysen blant annet i de senere år også begynner å få innpass i rusbehandling.

6.3 Refleksjon

Arbeidet med denne oppgaven har vært svært lærerikt, utfordrende og givende. Det har vært utfordrende å innhente så mye kunnskap om temaer jeg ikke hadde noe særlig kjennskap til fra før. Med tanke på at hovedtemaene for oppgaven er komplekse og vide var det vanskelig å sile ut hvilke teorier jeg skulle bruke og hva som skulle vektlegges. Samtidig som det har vært utfordrende har det vært utrolig lærerikt å skaffe meg den kunnskapen som jeg trengte for å løse denne oppgaven. Det har gått med mange timer til lesing av litteratur. Arbeidet med oppgaven har vært givende i den forstand at jeg føler jeg sitter igjen med kunnskap som kan komme meg til gode i mitt fremtidige arbeid som vernepleier.

I kapittelet om for forståelse skrev jeg at jeg hadde en positiv innstilling til anvendt atferdsanalyse. Underveis i arbeidet med oppgaven ble denne positive innstillingen utfordret ved å lese andre læringsteorier og prinsipper. Samtidig har oppgaven bidratt til at jeg har fått en større forståelse av begrepet atferdsanalyse og at anvendt atferdsanalyse er fleksibelt og kan anvendes på mange områder og arenaer. Jeg reflekterer over at atferdsanalysen har kommet langt siden studiet av Løvaas ble presentert, og at det er bra. Det er av min oppfatning at Løvaas drev med straff. I dag har vi heldigvis kommet langt når det kommer til bruk av tvang og makt innen helse- og omsorgstjenester, og det finnes lovverk som krever at alle andre løsninger blir prøvd før det anvendes tvang og makt. Det stilles også krav om faglig og etisk forsvarlighet. Jeg er fortsatt positiv til atferdsanalysen og håper at det kan settes et større fokus på temaet på høyskoler og universiteter. I et brukerperspektiv vil jeg anta at barn med autismespekterdiagnose trenger at vi som fagfolk innehar kompetanse som tilsier at vi kan gjøre endringer for at de skal kunne få en mindre belastende og bedre hverdag. Jeg håper og ønsker at min bacheloroppgave kan kaste lys over behovet for mer kunnskap på området.

7.0 Litteraturliste

Aadland, Einar. (2005) *Etikk for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Det norske samlaget.

Aadland, Einar. (2011) *Og eg ser på deg. Vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Askheim, Ole Petter (2012). *Fra normalisering til empowerment*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Autismeforeningen i Norge (2018). *Autismespekteret – en kort innføring*. Tilgjengelig via URL: <https://autismeforeningen.no/autismespekteret/>

Autismeforeningen i Norge (2010). *Tidlig og intensiv opplæring*. Tilgjengelig via URL: <https://autismeforeningen.no/akershus/tidlig-og-intensiv-opplaering/>

Autismekonsult (2018). *TIOBA*. Tilgjengelig vi URL: <http://autismekonsult.no/tioba/>

Dalland, Olav (2012). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eide, Hilde og Tom Eide (2012). *Kommunikasjon i relasjoner*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Eikeseth, Svein og Erik Jahr (2003). «Autisme» i *anvendt atferdsanalyse – teori og praksis*, red. Svein Eikeseth og Frode Svartdal, 225-249. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eikeseth, Svein og Frode Svartdal (2013). «Atferdsanalysen: hvor går vi?» i *anvendt atferdsanalyse – teori og praksis*, red Svein Eikeseth og Frode Svartdal, 498-508. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eikeseth, Svein, Erik Jahr og Sigmund Eldevik (2013). «autisme» i *anvendt atferdsanalyse – teori og praksis*, red. Svein Eikeseth og Frode Svartdal, 223-246. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Fagplan (2016-2017). Bachelor i vernepleie. Tilgjengelig via URL:
<http://www.himolde.no/studier/Bachelorivernepleie/Documents/Fagplan%202016%20for%20vernepleierutdanningen%20-%20justert%2030%2008%2016.pdf>

Fellesorganisasjonen (2017). *Om vernepleieryrket*. Tilgjengelig via URL:
<https://www.fo.no/getfile.php/1352745/06%20Profesjonene/Vernepleierne/Vernepleierbrochure%202017.pdf>

Fellesorganisasjonen (2013). *Vernepleieren – utdanningen og profesjonen*. Tilgjengelig via URL: <https://www.fo.no/getfile.php/138993/01%20Om%20FO/.../Vernepleier.pdf>

Gundersen, Knut og Luke Moynahan (2006). *Nettverk og sosial kompetanse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Helgesen, Leif A. (2017) *Menneskets dimensjoner. Lærebok i psykologi*. Oslo: Cappelen Damm.

Helverschou, Sissel, Erik Søndena, Kari Steindal, Kirsten Rasmussen, Britta Nilsson og Jim Aage Nøttestad (2014). *Rettspsykiatrisk undersøkelse med atusimespekterdiagnoser: Alder ved identifisering og diagnostisk historie*. Tidsskrift for norsk psykologforening. Tilgjengelig via URL: http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=418721&a=4

Hem, Karl-Gerhard og Tonje Lossius Husum (2008). Sintef rapport. *Prevalens av autisme*. Tilgjengelig via URL: <https://naku.no/sites/default/files/files/RapportPrevalensAutismeA7249.pdf>

Hernes, Magdalena og Kenneth Larsen (2012). *Autisme og atferdsanalyse – til evigheten og forbi*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Holden, Børge (2013). *Miljøbehandling. En atferdsanalytisk tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Holden, Børge (2013). «Språk, regelstyring og bevissthet» i *anvendt atferdsanalyse – teori og praksis*, red Svein Eikeseth og Frode Svartdal, s 60-74. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Holden, Børge. (2004) *Virkemidler for å fremme positive holdninger til atferdsanalytisk teori og praksis*. Vitenskapelig artikkel. Tilgjengelig via URL:

http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=399914&a=3

Horne, Hans og Bjarne Øyen. (2005) *Målrettet miljøarbeid. Anvendt atferdsanalyse*. Lillestrøm: G.R.D Forlag.

Innstrand, Anne Gro (2009). Livskvalitet. I *Utviklingshemning og habilitering*, red. Jarl Eknes og Jon A. Løkke, 31-44. Oslo: Universitetsforlaget.

Jensen, Per og Inger Ulleberg (2011). Mellom ordene. *Kommunikasjon i profesjonell praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Karlsen, Are. (2002) *Tidlig og intensiv opplæring basert på anvendt atferdsanalyse*.

Glenn Autismesenter. Tilgjengelig via URL: www.nta.atferd.no/loadfile.aspx?IdFile=486

Karlsen, Are. (2003) Opplæring av barn med autisme. Tilgjengelig via URL:

<http://www.pedagogikk.no/Opplaring%20av%20barn%20med%20autisme.pdf>

Linde, Sølvi og Inger Nordlund (2013). *Innføring i profesjonelt miljøarbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lorentzen, Per (2013). *Kommunikasjon med uvanlige barn*. Oslo: Universitetsforlaget.

Magnus, Peter (2013). *Barnevernspedagoger, sosionomer og vernepleiere; nye profesjoner i grunnskolen*. Bergen: Høgskolen i Bergen. Tilgjengelig via URL:

<http://www.profesjon.no/wp-content/uploads/2013/07/Magnus-2013.pdf>

Malt, Ulrik (2018) *ICD-10*. Tilgjengelig via URL: <https://sml.snl.no/ICD-10>

Martinsen, Harald, Sylvi Storvik, Ellen Kleven, Terje Nærland, Katrine Hildebrand og Kathrin Olsen (2016). *Mennesker med autismespekterforstyrrelser (ASD) Utfordringer og tiltak i behandling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Meld. St 18. (2010-2011). *Læring og fellesskap*. Tilgjengelig via URL:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20102011/id639487/sec4>

Nasjonalt kompetansemiljø for utviklingshemning (2017). *Autismespekterforstyrrelser*. Tilgjengelig via URL: <https://naku.no/node/7161>

Norsk helse informatikk (2017). *Autisme – en oversikt*. Tilgjengelig via URL: <https://nhi.no/sykdommer/barn/autisme/autisme-oversikt/>

Regionalt fagmiljø for autisme, ADHD, Tourettes syndrom og narkolepsi – Helse Sør-Øst. (2012). *Tidlig og intensiv opplæring basert på anvendt atferdsanalyse hos barn med autismespekterforstyrrelser*. Tilgjengelig via URL: <https://oslo-universitetssykehus.no/seksjon/regional-kompetansetjeneste-for-autisme-adhd-tourettes-syndrom-og-narkolepsi-helse-sor-ost/Documents/Tidlig%20og%20intensiv%20oppl%C3%A6ring%20ASF.pdf>

Røkenes, Odd Harald og Per- Halvard Hanssen. (2012) *Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget.

Sander, Kjetil (2017). *Den lineære kommunikasjonsmodellen*. Tilgjengelig via URL: <https://estudie.no/den-lineaere-kommunikasjonsmodellen/>

Sparby, Linn E. (2006) *En mer individualisert atferdsanalyse?* Tilgjengelig via URL: <http://fontene.no/en-mer-individualisert-atferdsanalyse-6.47.3088.c6fb187d07>

Statlig spesialpedagogisk tjeneste (2017). *Om tidlig innsats*. Tilgjengelig via URL: <http://www.statped.no/temaer/tidlig-innsats/om-tidlig-innsats/>

Svartdal, Frode (2017). *Nonverbal kommunikasjon*. Store Norske leksikon. Tilgjengelig via URL: https://snl.no/nonverbal_kommunikasjon

Thornquist, Eline (2012). *Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori for helsefag*. Bergen: Fagbokforlaget.

Svartdal, Frode og Per Holth (2013). «Grunnleggende begreper: operant betinging» i *anvendt atferdsanalyse – teori og praksis*, red. Svein Eikeseth og Frode Svartdal, s. 21-40. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Thornquist, Eline (2012). *Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori*. Bergen: Fagbokforlaget.

Utdanningsdirektoratet (2017). *Rammeplan for barnehagen*. Tilgjengelig via URL:
<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan/barnehagens-formal-og-innhold/kommunikasjon-og-sprak/>

Vandbakk, Monica og Erik Arntzen. (2013) *Atferdsanalyse, etikk og normative problemstillinger*. Høgskolen i Oslo og Akershus. Tilgjengelig via URL:
www.nta.atferd.no/loadfile.aspx?IdFile=867

Viken, Kjetil (2018). *Atferdsanalytisk miljøbehandling. Struktur og kvalitet i tilrettelagte tjenester*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Viken, Kjetil (2012). *Du vet at du kan kalle deg selv en anvendt atferdsanalytiker når ...*
E-magasin for atferdsanalyse. Tilgjengelig via URL:
<http://emaa.no/archives/908>

Øzerk, Kamil (2012). *Barn med autismspekterforstyrrelser (AsF) – en barnegruppe som fortjener større oppmerksomhet*. Tilgjengelig via URL:
<https://utdanningsforskning.no/artikler/barn-med-autismspekterforstyrrelser-asf--en-barnegruppe-som-fortjener-storre-oppmerksomhet/>